

C.

Význam opevněných sídel

K lokalizaci a podobě hradu Vildenberka u Pozořic-Jezer, okres Brno-venkov

PAVEL BOLINA

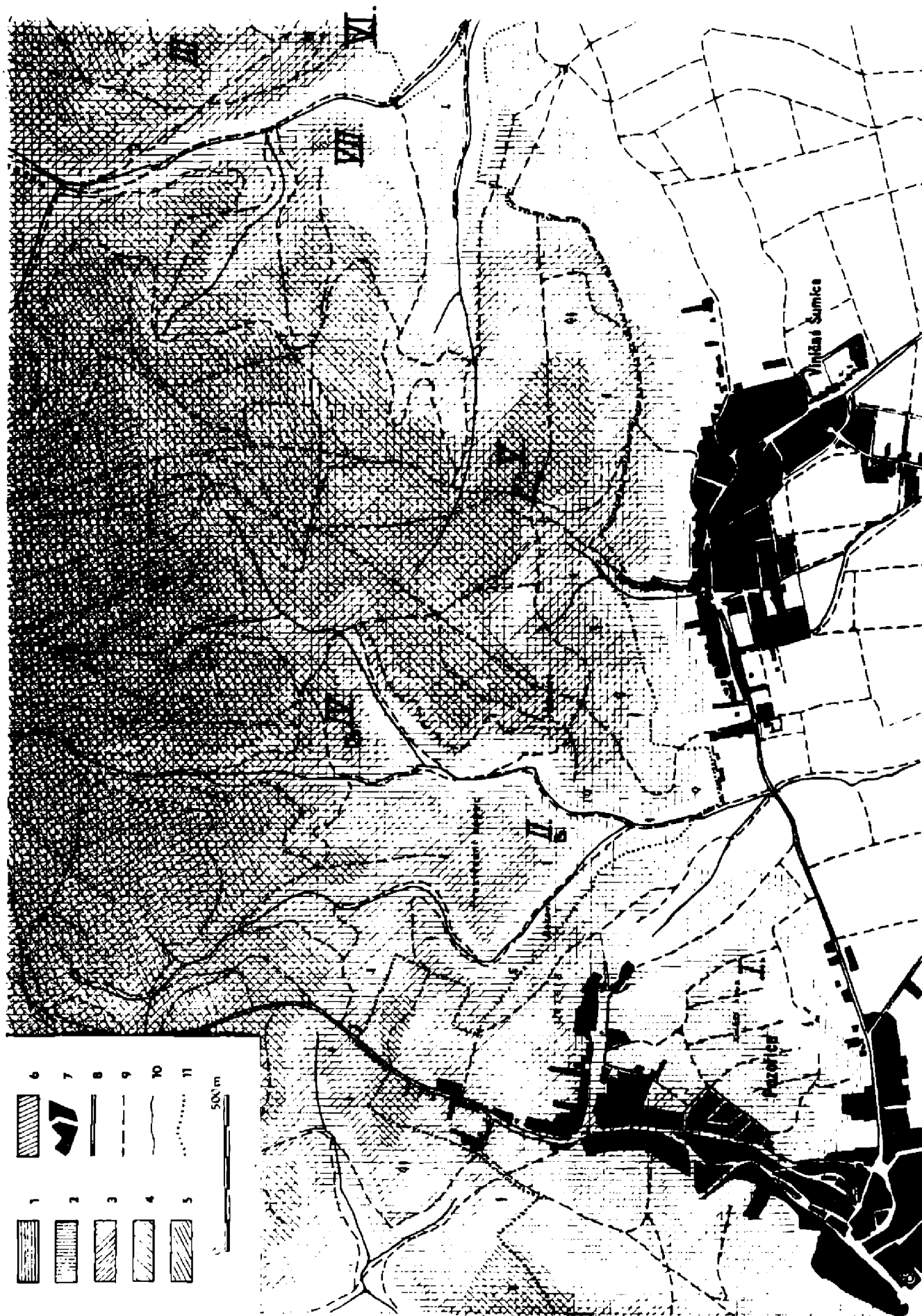
Jen s lokalizací mála moravských hradů je spojeno tolik nejasností i omylů, jak tomu je u hradu Vildenberka u Pozořic-Jezer, okr. Brno-venkov, vzdáleného 14 km vzdušnou čarou od centra města Brno. I když se nejedná o lokalitu, jejíž poloha by byla zcela neznámá, uvádí odborná literatura ve většině případů nespolehlivé či nepřesné údaje. V rámci tohoto příspěvku předkládám předběžné výsledky povrchového průzkumu, do značné míry odlišné od závěrů dále zmiňované literatury.

Nutno předeslat, že valná část autorů nepochybovala, že Vildenberk stál u Pozořic; obtíže nastávají až při pokusech o jeho přesnou lokalizaci v rozlehlém katastru obce.

Tak jako u většiny moravských hradů, je třeba nejprve citovat zajímavé informace G. Wolného. U Pozořic Wolny (1837, 336) popisuje dvě fortifikace, a sice les na „Kněží hoře“ východně od Pozořic, kde bylo vidět prázdné místo obklopené valem (lok. I) a půl hodiny východně od osady Jezer uprostřed lesa jiný zbytek hradu jménem Hrádek (lok. II), jehož zdiva bylo použito ke stavbě kostela v Pozořicích a ke stavbě dvorů pozořického a koválovického. Z lokality I. jsme dnes schopni zaznamenat trať „kněží hora“ 1 km severovýchodně od kostela v Pozořicích, mezi Jezery a silnicí z Pozořic do Viničných Šumic. Mlhavě umístěná i popsaná lokalita II, půl hodiny východně od Jezer (ne ovšem vzdušnou čarou), je nejspíše fortifikací nacházející se nad prvním rozdělením koválovického potůčku, před jeho vystoupením z lesa (viz obr. 1). Jedná se o drobný nevýrazný objekt, opevněný příkopem a valem, s velmi nepříznivou polohou na klesajícím hřbetu vybíhajícím z tzv. Prostředního kopce.

Kromě dvou výše uvedených fortifikací Wolný (1837, 336–7) dále hovořil o hradech nad Svitavou (Obřany, Ronov, Nový hrad, Čertův hrádek) s tím, že nelze rozhodnout, která z lokalit je v historických zprávách zmiňovaným Vildenberkem přesto, že na jiném místě jej vztahuje k Pozořicím (Wolný 1837, 321). Také „Spezial Karte der Markgrafschaft Mähren“ rakouského generálního štábu z roku 1844 lokalizuje Vildenberk do správné oblasti, k Pozořicím, a podle ní i známá Šemberova mapa Moravy (např. ve vydání z r. 1881). Umístění Vildenberka na těchto mapách severně od Vítovic (lok. III) však neodpovídá skutečnosti, neboť hrad se nalézá, jak bude níže ještě ukázáno, asi 2,5 km západněji (lok. IV).

Také A. Ličman (1921, 238) ve Slavkovském okrese Vlastivědy moravské vztahuje Vildenberk k Pozořicím, pro což mu bylo oporou jméno hájovny „Vildenberk“, jinak zvané „Vítovská“. Hrad Vildenberk lokalizuje do lesa „Rékovi“ nad koválovský potůček na proti kopci „Hlásnice“. Všechna tato pomístní jména jsme dnes schopni určit (viz obr. 1) a podle nich jednoznačně rozhodnout, že se jedná o lokalitu II, o níž jsme hovořili v souvislosti s Wolného popisem fortifikací v okolí Pozořic (srvn. Burkhard 1971, 14). Navíc Ličman (1921, 238) zmiňuje kopec „Hradisko“ oddělený hlubokým žlebem od Vítovské hájovny, který interpretuje jako

Obr. 1. Situace Vildemberka a jeho okolí. 1 – území s nadmořskou výškou větší jak 325 metrů, 2 – nad 350 m, 3 – nad 375 m, 4 – nad 400 m, 5 – nad 425 m, 6 – nad 450 m, 7 – zastavěné území, 8 – silnice, 9 – cesty, 10 – vodoteče, 11 – hranice lesa, I – trať Kněží hora, II – pomocná fortifikace hradu Vildemberka, III – situování Vildemberka na Semberově mapě Moravy, IV – skutečná poloha vlastního hradu Vildemberka, V, VI – možné situování Vítovské hájovny podle Ličmana (1921), VII – terénní útvar nad Vítovským údolím.

pozůstatek sídla vladyků z Hradištka, uváděných v zemských deskách ve 14. a 15. stol. Pokud Ličman míní Vitovskou hájovnou myslivnu 0,6 km severně od Viničných Šumic (lok. V), pak by se nejspíše jednalo o první podchycení (pokud je mi známo) skutečného hradu Vildenberka v literatuře, i když s nesprávnou interpretací. Naopak v případě, že Vitovskou hájovnou je myslivna 0,7 km na severozápad od Vítovic (lok. VI), jednalo by se o další, bližší neznámou fortifikaci, snad o výrazný terénní útvar nad Vítovickým údolím (lok. VII).

V r. 1927 Josef Pilnáček na základě zápisu k r. 1421, kdy král Zikmund přidal Oldřichovi z Boskovic k zástavě Nového hradu hamry vildenberské (Sedláček, Zbytky register, č. 926, str. 130) ztotožnil Vildenberk s Novým hradem u Adamova. Jeho domněnku vyvrátil již J. Šebánek (1927, 224) s poukazem na záměnu hamrů s horami a excentrickou polohou hradu vůči državě.

Na základě výčtu Vildenberského panství v r. 1371 (CDM X, 109, str. 128; 113, str. 133) situoval L. Hosák (1934, 308) Vildenberk k Pozořicím resp. Jezerům, což potvrdil o dvacet let později další samostatnou studií (Hosák 1960).

Naposledy se lokalizací Vildenberka zabýval R. Burkhard (1971), přičemž vyšel z názoru A. Ličmana (1921, 238) a vztáhnul hrad k Wolného lokalitě II (Burkhard 1981, 15–16). V tomto ohledu je Burkhardovo situování hradu 0,75 km severně od silnice Pozořice–Viničné Šumice jednoznačné. Poslední souborná publikace o moravských hradech (Hosák–Zemek a kol. 1983) popírá vůbec existenci zbytků hradu s tím, že po něm zůstalo pouze pomístní jméno „na hradě“ v katastru Pozořic.

Nelze uvěřit, že veškerá až dosud citovaná literatura ignoruje skutečné rozsáhlé pozůstatky hradu Vildenberka na ostrožně nad druhým rozdvojením koválovického potůčku, 1 km severně od jeho výtoku z lesa. Vzdušná vzdálenost od opevněné lokality II nad prvním rozdvojením koválovického potoku činí 750 metrů severoseverovýchodním směrem. Od kostela v Pozořicích je to 2,5 km na severovýchod.

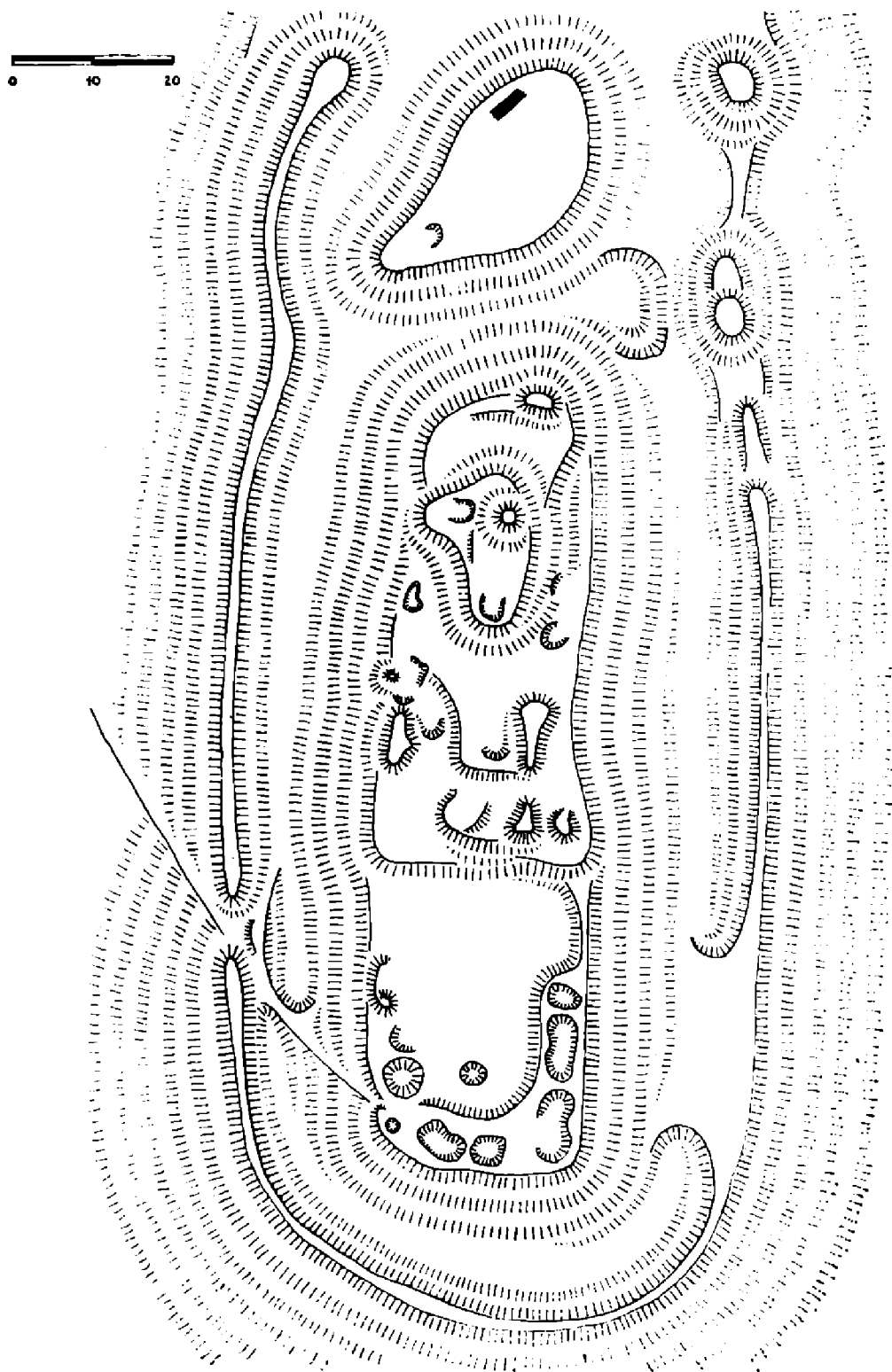
Hrad zůstal zachován v podobě dosti čitelných terénních útvarů (viz obr. 2). V menší jižní části vystupují zbytky obvodové zástavby, severní část je vyšší a zdvihá se v mohutnou destrukci, která, pokud neskrývá čtverhrannou obytnou věž či okrouhlý bergfrit, představuje snad rozvaliny nějakého složitějšího objektu, jehož podobu není možné bez archeologického výzkumu určit. V každém případě jižní i severní část tvoří současný celek vlastního hradu o rozměrech 30 × 100 metrů, což představuje jedno z největších moravských hradních jader.

Na sever od jádra stálo před šíjovým příkopem nevelké předhradí trojúhelníkovitého tvaru, kde se podařilo rozeznat jediný zachovaný úsek zdíva v celém hradním areálu. Hrad a částečně i předhradí je obklopen příkopem s vně nasypáným valem. Přístupová cesta do hradu nevedla zřejmě po temeni ostrožny, přes předhradí a šíjový příkop, nýbrž údolím koválovického potůčku a jeho západní větví, kolem ještě dnes výrazných zbytků zaniklého středověkého mlýna, a šikmo vzhůru po západním úbočí ostrožny.

Povrchový průzkum lokality nepřinesl nález žádného archeologického materiálu, které by umožnily bližší datování stavby, nežli poskytují písemné prameny. I přes velkou rozlohu Vildenberka a to, že k roku 1297 máme doložen k Pozořicím vztah krále Václava II. (RBM II, 1743, str. 748), zdá se pravděpodobnějším zakladatelem hradu Půta z Pozořic, uvedený spolu s nejpřednějšími šlechtici království na papežské listině z r. 1318 („Potoni de Pozericz“ – CDM VI, 133, str. 105). Krátce nato, ještě v r. 1318, se však Půta již píše po Vildenberku („Poto de Wildenberch“ – CDM VI, 143, str. 113), což by svědčilo pro dostavbu hradu ještě v tomto roce. Uvedený předpoklad nelze zatím brát za definitivní; v každém případě by se měly v další fázi výzkumu vyhledat a prověřit nálezy ze starších vý-

kopů, eventuálně ověřit zjišťovacím výzkumem, zda se nejedná o starší královské založení minimálně z konce 13. stol.

V majetku Půtova rodu hrad zůstal až do r. 1371, kdy vildenberské panství prodali ve dvou polovinách markraběti Janu Jindřichovi Půta řečený Šacler z Vildenberka (CDM X, 109, str. 128) a bratři Půta a Jan z Vildenberka (CDM X, 113, str. 133). Po markraběti Janovi držel Vildenberk nespíše jeho syn Jošt, který r. 1402 udělil Petrovi z Kravař a Plumlova v léno vsi Pozořice, Šumice a Koválovice, příslušné k hradu Vildenberku (CDM XV, 417, str. 362). Na základě této zprávy bývá Vildenberk považován již za zpustlý, pobořený v domácí válce mezi

Obr. 2. Vildenberk, terénní náčrt zbytků hradu.

markrabaty (Hosák–Zemek a kol. 1983), neboť ve shodě s tím se v r. 1421 hovoří již jen o „horách vildenberských“ (Sedláček, Zbytky register, č. 926, str. 130).

Na základě povrchového průzkumu lze tedy konstatovat, že pro 1. čtvrtinu 14. století se Vildenberk řadí k největším moravským hradům. Zbývá podat vysvětlení k drobné lokalitě II, o jedno rozdvojení koválovického potůčku níže, která sama byla dříve považována za hrad Vildenberk (Ličman 1921, Burkhard 1971). Domnívám se, že smysl této fortifikace naznačuje název lesa „Hlásnice“ na protilehlé straně údolí. Patrně tedy střežila přístup k vlastnímu hradu Vildenberku, z něhož samého asi nebyl přílišný rozhled, vzhledem k jeho zatažení do nitra Drahanské vrchoviny.

Závěrem je nutno se pozastavit nad tím, že poloha a tedy i podoba tak rozlehlého hradu, vzdáleného necelých 15 km vzdušnou čarou od centra města Brna, zůstala většině odborné literatury dosud utajena. Kromě údajů na kartě Státního seznamu nemovitých kulturních památek č. 0893, zpracované D. Antošovou v r. 1965, se mi nepodařilo zjistit v literatuře žádné informace, které by odpovídaly skutečnosti. Přesto, s ohledem na stopy četných starších výkopů v prostoru zbytků hradu, lze očekávat určité pozitivní údaje v některé méně známé či hůře dostupné vlastivědné publikaci.

Literatura

- Burkhard, Rudolf 1971: Příspěvek k lokalizaci Vildenberku a hradů ve svitavském údolí, *Vlastivědné zprávy z Adamova a okolí* roč. XV, č. 2, s. 13–16.
- Hosák, Ladislav 1934: *Historický místopis země Moravsko-slezské, III, Brněnský kraj*. Praha.
- Hosák Ladislav 1960: Ke vzniku středověkých hradů v okolí Brna, *Sborník prací historických. Acta Universitatis Palackianae Olomucensis 1, Historica I*, 273–277.
- Hosák, L.–Zemek, M. a kol. 1981: *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku I. Jižní Morava*. Praha.
- Ličman, Alois 1921: *Vlastivěda moravská II. Místopis. Slavkovský okres*. Brno.
- Pilnáček, Josef 1927: *Paměti města Blanska a okolních hradů, Blansko*.
- Šebánek, Jindřich 1927: *Moravská produkce historická v oboru dějin agrárních a topografie v l. 1926 až 1927, Časopis pro dějiny venkova s přílohou Selský archiv XIV*, 221–229.
- Wolny, Gregor 1837: *Die Markgrafschaft Mähren, topographisch, statistisch und historisch geschilder. II. Band. Brünnner kreis. II. abtheilung. Brünn*.

Prameny

- RBM – *Regesta Diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae II (1253–1310)*, ed. Jos. Emler, Pragae 1882.
- CDM – *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae VI (1307–1333)*, edd. P. r. v. Chlumecký–J. Chytil, Brünn 1854, X. (1367–1375), ed. V. Brandl, Brünn 1878, XV. (Nachträge 1207 až 1408), ed. B. Bretholz, Brünn 1903.

Zusammenfassung

Zur Lage und Bauform der Burg Vildenberk bei Pozořice-Jezery, Bez. Brno-Land

Der Beitrag präzisiert die Lage der Burg Vildenberk im Kataster Pozořice-Jezery, Bezirk Brno-Land, die im Jahr 1318 im Prädikat Půta erwähnt wird.

Die ältere zitierte Literatur rechnet entweder mit keinen deutlichen Überresten der genannten Burg oder identifiziert diese mit einer kleinen Geländefortifikation II (Abb. 1). Die Burg Vildenberk selbst befindet sich 700 Meter nordnordöstlich von der Örtlichkeit IV (Abb. 1). Ihre Baugestalt geht aus der Geländeskizze des Grundrisses auf Abb. 2 hervor. Zu Beginn des 14. Jahrhunderts mußte es sich um eine der größten mährischen Burgen gehandelt haben. Die Örtlichkeit II. stellt offenbar eine Hilfsbefestigung vor, die den Zugang zur eigentlichen Burg hütete.

Abbildungen :

Abb. 1. Lage der Burg Vildenberk und ihrer Umgebung. 1 - Gelände mit einer Seehöhe von mehr als 325 m, 2 - mehr als 350 m, 3 - mehr als 375 m, 4 - mehr als 400 m, 5 - mehr als 425 m, 6 - mehr als 450 m ü. d. M., 7 - verbautes Gelände, 8 - Straße, 9 - Wege, 10 - Wassergräben, 11 - Waldgrenze; I - Trasse Kněži hora, II - Hilfsfortifikation der Burg Vildenberk, III - Lage dieser Burg auf Šemberas Mappe Mährens, IV - wirkliche Lage eigentlichen Burg Vildenberk V, VI - mögliche Lage des Hegerhauses Vítkovická hájovna nach Ličman (1921), VII - Geländebildung über dem Tal Vítkovské údolí.

Abb. 2. Vildenberk, Geländeskizze der Burgüberreste.